

Ellen Andersen: Moden i 1700-årene
Nationalmuseet 1977. I serien Danske
Dragter. 316 sider, ill. kr. 178.

Bogens indledning er en kort redegørelse for anvendte kilder og deres værdi. De følgende næsten 150 sider er helligst en beskrivelse af mands- og kvindedragten inddelt i tre tidsperioder: 1690–1730, 1730–1770 og 1770–1790. Derefter følger afsnit om barnedragt, specielle dragter og et med overskriften »Diverse«.

I et katalog over eksisterende dragter fra 1700-årene gengives måltegninger (snitmønstre) eller skitser af snit til 25 af de ca. 50 udvalgte dragter og dragtdele. Efter et engelsk resumé følger sagreglster og ordforklaring samt bibliografi.

Inden hvert tidsafsnit giver EA en kort karakteristik af perioden. 1690–1730 var moden endnu domineret af fransk hofmode, der var aristokratisk og det ydre tegn på ens sociale rang.

1730–70 blev moden derimod præget af engelsk levemåde, der var helt anderledes end kontinentets. I England spillede hoffet praktisk talt ingen rolle. De engelske herremænd foretrak at leve behageligt på deres godser fremfor at gøre hof tjeneste og havde derfor ikke brug for repræsentativt tøj.

1770–90 var der to tendenser i påklædningen, nemlig anglomanien og klassicismen. Den første er omtalt for mændenes vedkommende, men nu slog den også igennem i damemoden. Interessen for klassicismen skyldtes først og fremmest udgravningerne i Pompeji og Herculaneum, der allerede var begyndt i midten af århundredet. Man forsøgte nu at efterligne græsk og romersk oldtidskunst, og det influerede især på kvindedragtens udformning.

Forfatteren begrundet tredelingen i stoffet med, at afsnittene bliver kortere og stoffet derved mere overskueligt. Dispositionen synes imidlertid at gå ud over stoffets struktur, og afsnittet »Diverse« virker underligt påklædt og kunne sikkert med fordel være indarbejdet i de tre foregående afsnit, så der var blevet mere helhed over fremstillingen.

Det er overklassens tøj, vi får beskrevet i bogen. Den overklasse, der havde

penge og forblinder, så den var orienteret om nye strømninger i det politiske og kulturelle liv. Og det er dansk beklædning sat i relation til de udenlandske forbilleder, hvilket giver bogen sin særlige vægt. For hvor mange bøger er der ikke skrevet om fransk eller engelsk mode?

Det er svært for en anmelder at bedømme bogens faglige indhold, for hvem ved mere om 1700-tallet og dets mode end netop EA? Hun er suveræn, når det gælder danske forhold. Dertil kommer, at denne bog er skrevet *con amore*. Det mærkes f.eks. i sproget, der er ganske selvfølgeligt og overlegent i ordets bedste betydning. Det vidner om, at forfatteren har et meget stort materiale at tage af. Der er aldrig tale om at presse kilderne, og de mange citater fra samtidig litteratur – ofte Holberg – lader os komme tæt ind på datidens mennesker og deres opfattelse af takt og tone. I det hele taget får man en meget levende fornemmelse af tiden og dens holdninger.

Foruden den samtidige litteratur har EA brugt skifter som kilde. Desværre skriver hun intet om, hvor mange skifter eller hvilke skifter, hun har brugt, blot at der er »taget stikprøver fra forskellige tidsperioder og samfundslag«.

I omtalen af den tredje kildegruppe: eksisterende dragter nævnes dog efter hvilke kriterier, de er valgt ud til bogens katalog: 1) daterede dragter, 2) væsentlige typer og 3) udviklingsrækker. EA har arbejdet på Dansk Folkemuseum i ca. 40 år – de fleste som inspektør for tekstilafdelingen – og hun har herfra en meget stor erfaring for, hvilke problemer der ligger i at bruge museumsgenstande som kilde. I praksis er hun yderst skarp i sin kildekritiske holdning til dragterne, men det fremgår ikke af den indledende tekst, hvor man meget savner nogle teoretiske tanker omkring studier af museums-tekstiler.

Bogen har 115 illustrationer, næsten alle helsides og visende samtidens malerier o. lign. hvilket er et meget stort plus. På disse billeder, hvoraf en del er i farver, får man en mængde tidsånd forærende – f.eks. gennem personernes statur, deres frisure, smykker og andet

tilhører. Kun i katalogafsnittet er der genstands fotografier.

Det er tydeligt, at en sådan bog ikke kan blive til, uden at forfatteren har adgang til og rådighed over et museums apparatur. At bruge eksisterende dragter som kilde og ovenikøbet vise mange af dem fotograferet på gline og/eller tegnet op efter mål, – det kræver flere hænders indsats. Hvad EA heller ikke dølger, ldet hun i bogens kolofon oplyser, at Marianne Rasmussen har tegnet snitmønstrene, og Karen Jacobl har hjulpet med fotograferingen, opstillingen og istandgørelsen. Ting, der er meget tidkrævende og også fordrer en ekspertise, som vil være svær at finde udenfor et museum.

Sagregistrets afgrænsning til kun at omfatte ord vedrørende påklædningen er yderst beklagelig. Man mangler i høj grad at kunne slå f.eks. stofnavne op og få en kort forklaring samt en henvisning til teksten. I EA's store bog om egnsdragter »Danske bønders klædedragt« er der i sagregistret netop medtaget stofnavne, og når man er en flittig bruger af dette register, så ved man, hvor god EA er til at formulere den slags korte beskrivelser. Vi burde have haft tilsvarende i denne bog, ikke mindst fordi den er den eneste samlede beskrivelse af dansk mode i 1700-årene, vi indtil nu råder over.

Til sidst skal det nævnes, at bogen har et behageligt format – ca. 25×18 cm – og en meget rolig typografi, der nøje svarer til bogens hele karakter.

Minna Kragelund.

Ida Hamre og Hanne Meedom: Tøj og funktion. Analyse og fremstilling af enkle dragtformer

Borgens Forlag. København. Kr. 79.

Bogen starter med en liste over litteratur, og forfatterne skriver nedenunder »De forfattere, vi især har hentet inspiration og oplysninger hos, er Henny Harald Hansen, Margrethe Hald, Broby-Johansen og Max Tilke.«

Ved gennembladning nikker man da også genkendende til dragtformerne.

Men ved gennemlæsning af bogen erkender man, at det ikke blot er en sam-

menstillen af andre forfatters stof. De to seminarlærere har en yderst personlig holdning til emnet og en forbillig klar måde at give det videre på.

I Indledningen siger de, at formålet med bogen er at give indsigt i de forskellige dragtformers forudsætninger og at give læseren en forståelse for begrebet form i forbindelse med tøj, – og her især tøj, der er bygget op på grundlag af firkantede former.

Forfatterne har valgt ti dragtformer – kanga, peplos, djellaba, poncho, bronzælderbluse, tunika, anorak, kaftan, kimono og vest – som de analyserer i forhold til oprindelse, brug og form. Det er gjort meget flint og kort, – men ikke så kort, at der sker forvrængninger. Og illustrationerne er instruktive. Analyserne af dragtformerne fylder ca. 1/3 af bogen.

Resten bruges til vejledning og instruktion i, hvordan man kan konstruere de forskellige dragttyper til sig selv og planlægge et undervisningsforløb samt til at sætte faget håndarbejde i skolen ind i en fagmetodisk sammenhæng.

Især med hensyn til syteknik henvises der til en bog af en anden håndarbejds-lærer: **Tora Greve: Syteknik – enkle arbejdsmetoder**, der blev udgivet på Borgens Forlag i 1977 (kr. 80,50). Heri gennemgås de forskellige fremgangsmåder inden for elementære og enkle syteknikker. De tre forfattere har arbejdet nøje sammen, og det er lykkedes dem at skabe en helhed med de to bøger. De er lige stringente i behandlingen af deres stof, – og lige inspirerende. Det er et imponerende overblik, de har, så enkelt som de kan fremstille problemerne. F.eks. gives der i bogen Tøj og funktion i et afsnit med samme overskrift en sammenfatning af årsagerne til tøjs forskellige former. Det er kun to-tre sider, men alligevel har forfatterne formået at berøre så mange aspekter, at emnet må siges at være reelt behandlet. Det er meget fint gjort. Og godt for kulturhistorikere at se, hvor kort det kan gøres!

Begge bøger er skrevet til undervisningsbrug, og Tøj og funktion er ganske givet mange menneskers første indgang til en kulturhistorisk behandling af tøj. Derfor er det så godt, at den ikke har

nogle nemme løsninger eller slogans. Enhver museumsmand, der giver undervisning og/eller orientering i dragtskikke både her og hisset kan finde megen støtte i bogen. Ikke mindst i de yderst instruktive tegninger. Hølsiderne, f.eks. med tunika- og kjorteltyper, får straks én til at tænke på menneskenes mangfoldige måder at udtrykke sig på. Hvilket må være et godt udgangspunkt for en kulturhistoriker.

Minna Kragelund.

Ejnar Jakobsen: Sæby Jernkilde.

En kulturhistorisk beretning

Udgivet af Henriksens boghandel, Sæby, med økonomisk støtte af Sæby kommune 1978.

»I en tid, hvor der arbejdes på et bogværk om Danmark Helligkilder, synes det meget passende, at der nu udkommer en bog, der giver en lokalhistorisk skildring af jernkilden ved Sæby«, siger redaktør Jakobsen i forordet til det interessante og grafisk tiltalende skrift.

På underholdende måde, der til tider kan lede tanken hen på »Matadoren«, hvis første afsnit nylig har været bragt i TV, fortælles om de stolte forhåbninger, der knyttedes til fundet af en kilde, »der rangerer på linie med Europas bedste jernkilder«, og om de skuffelser, en række initiativrige borgere med læge Holger Mygind i spidsen, måtte opleve ved drømmen om at skabe et moderne kursted til gavn for byen og dens udvikling.

Den snart 100 årige kilde »opdagedes« ved gravning efter ler ved møller Aabels teglværk i 1883. Den afgav 100 tønder stærkt jernholdigt vand i døgnet, og i en afhandling om »Sæby jernvands kemiske og dynamiske egenskaber« skrev distriktslæge Holger Mygind i 1887, at de fra Lippe-Detmold indkaldte teglværksarbejdere daglig fik vandet udleveret spandevis. »Når det efter timers henstand er blevet plumret, udbløde de nogle skiver rugbrød i vandet, røre det hele sammen til vælling og drikke den med velbehag lige til bundfaldet. Ved særlige lejligheder tilsættes lidt kold kaffe og mælk«.

Arbejderne drak vandet for såvel tør-

stens som sundhedens skyld, og de påstod, at vandet gav dem frisk blod og forøgede deres arbejdskraft.

Med Holger Mygind som initiativtager blev i 1886 stiftet Sæby Brøndkuranstalt, der havde sikret sig brugsret over jernkilden og med en startkapital på 2000 kr. satte man jernbrønden i stand til at tage mod kurgæster og begyndte at sælge adgangstegn med tilhørende lægekontrol.

Men det skulle vise sig, at forhåbningerne til kildens betydning som et aktiv for Sæby og dens borgere var vanskelige at få opfyldt.

Der var tider, hvor det så lovende ud, som det omfattende »Prospectus« for Sæby Jernvands- og Søbadeanstalt fra 1895 giver udtryk for. Kurprisen for afbenyttelse af jernbrønden, herunder lægehonorar er for en enkelt person 20 kr. for en 6 ugers kur.

To gange fik Sæby jernkilde kongeligt besøg. I 1908 var kong Frederik VIII med følge ved kilden og drak af dens vand. I 1915 besøgte kong Christian X sammen med dronning Alexandrine jernkilden. Blandt kendte personer, der besøgte kilden og opholdt sig længere tid som kurgæster, var Holger Drachmann, der udtalte sig lovende om Sæby som kursted hele året.

Men økonomiske vanskeligheder nødvendiggjorde gennem årene gentagne støtteaktioner med nye forhåbninger. Man forsøgte aftapning af vandet til salg på flasker, men heller ikke dette blev nogen succes.

Byens kendte borgere gennem tiden passerer revy i »Sæby Jernbrønd«s bestyrelse og forhandlingsprotokol, der refererer »livlige og vidtløftige forhandlinger«.

Under skiftende bestyrelser måtte man adskillige gange anmode kommunen om støtte til vedligeholdelse af anlægget og de efterhånden ældre bygninger, der var udsat for hæværk og forfald.

Efter omfattende forhandlinger lykkedes det i 1971 at nå frem til, at selskabets ejendom og rettigheder blev overdraget til Sæby kommune. I den nye ledelse blev Sæby museum og turistforening repræsenteret. En del af det erhvervede område blev sammen med kildeanlægget udlagt som offentligt om-

råde, og det øvrige areal kunne af kommunen sælges til parcelhusbyggeri. Ved kommunens overtagelse af kildeanlægget er der skabt mulighed for, at jernkilden bevares for Sæby som et turistmæssigt aktiv og samtidig en kulturhistorisk se-værdighed fra 1800-tallet.

En interessant epoke i Sæbys historie med til tider stormfulde og svære perio-der her herved fået en lykkelig afslutning, og forhåbentlig vil jernkilden stadig rinde med sundt og styrkende vand!

Siegfred Svane.

Otto Jonassen:

Pjentemølleren og hans dagbog

Svendborg 1978, 124 s. Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum, Bind 2, redigeret af Henrik M. Jansen, pris 47 kr. incl. moms.

På Svendborg og Omegns Museum har man en bemærkelsesværdig dagbog lig-gende.

Det drejer sig om 4 bevarede bind af oprindelig ialt 9, som møller Morten Jør-gensen førte i årene fra 1793 til 1845 (fortsat efter hans død af datteren til 1849).

Da dagbogen er skrevet med gotisk skrift og derfor ikke umiddelbart tilgæn-gelig for en større læserkreds, har Otto Jonassen – forhåbentlig med en udgivelse for øje – foretaget en transskription til nudansk.

Dette arbejde har resulteret i oven-nævnte publikation, der må opfattes som en orientering om noget af det, man kan finde oplysninger om i den gamle dag-bog, spændende fra det kuriøse til for-hold af mere generel interesse.

Da mølleren var en opmærksom lagt-tager af dagliglivets mangfoldighed, og den behandlede periode på mange om-råder var en brydningstid for de danske købstæder, må man på det kraftigste op-forordre Svendborg og Omegns Museum til at finde udveje for en snarlig publicering af dagbogen i sin helhed.

Otto Jonassens bog har vakt appetitten.

P. Balle-Petersen.

Rikard Hornby: Danske Personnavne

Gads Fagleksikon. 224 s., ill., registre og litt. Kbh. 1978.

Alfkil, Arnkil, Brunkil, Eskil, Grimkel, Gunkil, Henkil, Julkil, Kølbjørn, Keld, Keldor, Kell, Kelle, Kete, Ketel, Ketil, Ketilbjørn, Ketildor, Rokil, Stenkil, Ther-kil, Thorkil, Tydkil, Ulfkil, Ødkil, og Økil, er alle drengenavne, mens Askatia, Kel-løg, Ketilelf, Ketilfrid, Ketilløgh, Ketilmod, og Ketilø er pigenavne. De har et fælles led i lidt varierende former: -kil, Kel-, Keld, Ketel, Ketil- og -katla, hvoraf de to sidste skulle være de ældste og gå til-bage på det latinske *catillus*, diminuti-v til *catinus* 'fad', 'skål', altså be-slægtet med vort nuværende 'kedel'. Ri-kard Hornby hælder mest til den ansku-else, at dette led står i betydningen 'ke-delhat', altså en stridshjelm, men andre har villet se dette led i betydningen 'of-ferskål'. Kun 7 af drengenavnene og In-gen af pigenavnene er tilladt ifølge kir-keministeriets officielle fortegnelser over godkendte fornavne. Alt dette og mere til om blot et enkelt navneled kan man læse i Danske Personnavne, og så er der tusinder af andre både for- og efternavne som bliver behandlet, dog først og frem-mest fornavne.

Hovedafsnittet i bogen er de ca. 75 før-ste sider om navneskik vedr. fornavne og 10 sider vedr. efternavne. Heri redegøres for navnenes baggrund, deres alder, hi-storie og etymologi. Derefter kommer al-fabetiske nøgler til henholdsvis drenge-og pigenavne med angivelse af ældste forekomst i skriftlige kilder, etymologi og eventuelt bemærkning om, hvem der i nyere tid kan have gjort navnet populært. Dertil følger en alfabetisk liste over slægtsnavne, der kendes fra dansk mid-delalder, og stadig er i brug, dertil en alfabetisk liste med hyppigt anvendte navneled, en liste over kalenderens hel-gennavne måned for måned, samt kirke-ministeriets cirkulære om fornavne med alle godkendte navne og loven af 1961 om personnavne. Endelig afsluttes med en meget omfattende litteraturliste om navne og navneforskning.

Kundskabsmæssigt er denne populær-

videnskabelige bog både rimeligt omfattende og informativ. Den er enkel at slå op i, og fra de to alfabetiske nøgler til fornavnene kan man finde tilbage til en eventuel behandling af navnene i det indledende hovedafsnit. Også fra listen over hyppigt anvendte navneled er der henvisning til dette hovedafsnit. Bogens nytte er særlig tydelig, når man gennem praktisk begrundede opslag går registre- ne igennem og slutter med de historiske og etymologiske oplysninger og forklaringerne vedrørende navneskik. Så for- nemmer man, at der bag de knappe, un- dertiden lidt kantede og kompakte sæt- ninger, ligger en vældig viden.

Er indholdet godt, så er det til gen- gæld tydeligt, at tilrettelæggelsen har voldt problemer, først og fremmest i ho- vedafsnittet. I opstillingen af de 110 un- derafsnit savnes der en bærende dispo- sition og konsekvens, visse underafsnit har overskrifter mens andre ikke har, nogle har fremhævede ledeord med halv- fede typer, andre har det ikke, og som regel er navnene med kursiv, men mod hovedafsnittets slutning dukker der tal- rige Inkonsekvenser op. Under overskrif- ten »Tonerne fastholdes« er der tre un- derafsnit om navnene op mod middel- alderens slutning, men kun en del af det første handler om 1200-tallets nye navne med præg fra den hedenske gudeverden og forestillinger om kampens hede. I un- derafsnittet med ledeordet »faunaen« er der både navne med hentydning til skov, træ, sommer, vinter. Det er som om man hos Gad er faldet for den idé, at nu skal det med vold og magt se populært ud. Og det er synd, både for den informa- tionsmættede tekst og for det spæn- dende emne.

Carsten Bregenhøj.

Svend Grundtvig: Dansken paa Færøerne
Sidestykke til Tysken i Slesvig. 1845.
Genudgivet med efterord af Hans Bekker
Nielsen. Odense Universitetsforlag 1978.

Anledningen til dette skrift var Roskilde
Stænderforsamlings behandling af under-

visningsvæsenet på Færøerne i 1844.
Forsamlingen vedtog at der skulle indfø-
res almindelig undervisningspligt med
faste lærere til afløsning af den hidtidige
frivillige hjemmeundervisning. I denne
lov, der i virkeligheden var den danske
skolelov af 1814, der blev indført på
Færøerne, blev der også slået fast, hvil-
ken stilling det færøske sprog skulle
have i undervisningen.

Forsamlingens beslutning på disse to
punkter faldt den purunge Svend Grundt-
vig tungt for brystet, og under pseudony-
met S. Frederiksen, medlem af det skan-
dinaviske selskab, udgav han dette de-
bat- og protestskrift.

Grundtvigs protest gælder hovedsage-
lig to vigtige punkter. Han reagerer for
det første på, at færingerne selv ikke er
blevet adspurgt eller hørt i denne sag.
De personer, der repræsenterede Færø-
erne i Stænderforsamlingen, var udeluk-
kende øernes danske embedsmænd. Om
dem siger Grundtvig, at de var ... »om
end velmenende, så dog ligefuldt selv-
rådige og hensynsløse embedsmænd.«
(side 24). Den nye skole kalder han uden
videre en tvangsskole, og som sådan
blev den vitterlig også opfattet af folk på
Færøerne. Et problem for beslutnings-
processen på det tidspunkt var imidlertid,
at der ikke fandtes et repræsentativt sy-
stem på øerne. Dette var tidens radikale
fuldt opmærksomme på (og Grundtvig
ligeledes), hvorfor han har medtaget en
artikel af øernes første folketingsmedlem
færingen Niels Winther: Om Communal-
væsenet paa Færøerne.

Interessant er det, at Færøernes første
repræsentative forsamling i nyere tid
trådte sammen allerede i 1849. Den blev
sammenkaldt på færøsk initiativ og skulle
drøfte netop denne yderst upopulære
skolelov. Den blev da også afskaffet i
1854 og den gamle hjemmeundervisning
genindført.

Det andet punkt Grundtvig reagerer på
i dette skrift er det færøske sprogs stil-
ling i undervisningen. Stænderforsamlin-
gen anså det hverken nødvendigt eller
ønskeligt at der undervistes i eller på
færøsk. Dog siges det i loven, at læreren
bør benytte det færøske sprog »... for-
saavidt det ansees fornødent til Udvik-

ling af Børnenes Begreber, og sætte dem i stand til, fuldkommen at fatte hvad der foredrages dem.» (side 26).

Færøsk havde dengang Ingen officiel status som selvstændigt sprog. »En fattig Biergdialect« er et ofte citeret udtryk fra denne tid, og under behandlingen i stænderforsamlingen udtrykker cancelliråd Hunderup sig således: »... at dette vel ikke kan kaldes et Sprog, da det kun er en Mundart eller Dialect, som bestaaer af en Blanding af Islandsk og Dansk.«

Grundtvig på sin side står fast ved at færøsk er et selvstændigt sprog. I sin argumentation og sine synspunkter viser Grundtvig her, sin unge alder til trods, at han har en indsigt i og forståelse af kulturens væsen og betingelser, der med fuld styrke hævdes af senere tiders kulturforskere og andre, men som der ikke desto mindre fortsat står strid om. Majoriteterne i vore dage praktiserer fortsat deres ret til qua majoriteter at undertrykke minoriteterne qua minoriteter. Essensen i Grundtvigs argumentation er: »Nationalitet og Modersmål ere uundværlige Betingelser for ethvert Folks åndelige Liv og Udvikling.«

Også på dette punkt støtter Grundtvig sig på en argumentation fra færøsk side. Han har medtaget et indlæg af sin senere kollega V. U. Hammershaimb: »Det færøiske Sprog.« Begge disse indlæg har før stået i danske aviser.

Bogen er forsynet med et langt efterord af Hans Bekker-Nielsen, hvor han redegør for den færøske sprogstrid fra Svabo til Jákup Dahl. Dvs. tiden efter anden verdenskrig. En meget nyttig introduktion både for folk, der ved noget, og for den der ingenting ved om dette emne. Desuden er bogen forsynet med en grundig bibliografi skrevet af Bekker-Nielsen og Hans Henrik Bøttger. Til slut findes et register, der ganske kort omtaler hovedpersonerne i Grundtvigs tekst og i den færøske sprogstrid.

For denne anmelder, der et eller andet sted i sit hjerte har en uudryddelig nationalromantisk afkrog, er det en stor glæde at gense dette værk i ny udgave. For den der interesserer sig for nordisk sprogvidenskab, vil jeg tro at bogen er af stor betydning. For folklorister har den

ikke mindst betydning ved at øge vor viden om folkemindvidenskabens danske grundlægger, samt som et levende dokument om en forsker fra forrige århundrede, der uden tøven kastede sig ud i den politiske debat for at hævde og forsvare sit kulturelle engagement.

Eyðun Andreassen.

John Kousgård Sørensen (udg.):

Danmarks gamle Ordsprog II

»Hans Thomissøns Ordsprog«; Poul Enevoldsen: Farrago. København 1977 (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab). 184 s. ISBN 87-87504-54-5.

En ny kildeudgivelse, planlagt til syv bind og forestået af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen, er påbegyndt med denne bog. Det er tanken at udgive de ældste danske ordsprogssamlinger, fra 1506 (1. udg. af Peder Låle) til 1702 (Peder Syvs dødsår). Af sådanne findes adskillige, de fleste mindre omfangsrige og hidtil utrykte, men dog kendte af specialisterne. Derimod er det ikke tanken at samle og udgive enkeltvis forekommende ordsprog, som også kendes fra nævnte periode og tidligere – det ville også være en endeløs opgave behæftet med megen usikkerhed, så man forstår godt undladelsen, selv om man kan beklage den; ordsprog i kontekst kan være betydeligt mere oplysende end ordsprog samlet i herbarier. Men man må være glad for, hvad man får, og det er meget.

I modsætning til »Danmarks gamle Folkeviser«, som er ordnet typologisk, er DgO (ikke alle udgivelser fødes med en standardforkortelse, men denne lanceres allerede i forordets anden linje) ordnet kildemæssigt. Fordelene ved denne udgivelsesform er indlysende: man får et klart indtryk af håndskrifternes karakter, og man slipper for at skulle revidere eventuel vilkårlighed i materialeudvælgelse: det hele kommer med, også stof som strengt taget ikke er ordsprog, samt udenlandsk (tysk, latinsk) materiale. Havde man i dag kunnet begynde forfra

på folkevisoudgivelsen, havde man måske foretrukket samme fremgangsmåde, ligesom i Sverige; det havde kunnet give et andet indtryk af visetraditionen, måske et mindre dogmatisk. Ulempen er, at man intet overblik får over parallelmateriale. Der eksisterer intet ordningssystem for ordsprog, og derfor intet overblik over problemer vedr. proveniens, forekomst, hyppighed osv. Netop derfor må man hilse med forventningens glæde, at udgaven loves afsluttet med »omfattende registre«, der tilmed skal udarbejdes »med benyttelse af moderne metoder«. Det vil ikke betyde, at hvert enkelt ordsprog bliver udtømmende behandlet i DgO; men der skabes forudsætninger for en rigdom af detallostudier, som hidtil har været praktisk uigennemførlige.

DgO II indeholder to kilder: En samling fra ca. 1600 af (mul. øst)jysk oprindelse med et mindre tillæg fra ca. 1650, tidligere tilskrevet Hans Thomissøn (formentlig fejlagtigt; optegneren ukendt), og en lidt yngre samling af sognepræsten Poul Enevoldsen i Gamtofte på Vestfyn. Ingen af kilderne har været udgivet før, et udvalg af førstnævnte findes dog i Kjær & Holbek: Ordsprog i Danmark (1969). Begge kilder botaniserer flittigt i ældre samlinger og indbefatter materiale, som er irrelevant for dansk ordsprogs-tradition, men begge bringer også originalmateriale fra samtidig mundtlig overlevering. Først registreringen ved DgO's afslutning vil formentlig kunne give det præcise omfang, men det er i hvert fald givet, at et betydeligt antal ordsprog tidligst er belagt i de her udgivne kilder. Der er derfor, folkloristisk set, tale om en nyudgivelse af første rang.

Selve udgivelsesarbejdet fremtræder med indiskutabel autoritet. Uden at have gransket det dårligt bevarede originalhåndskrift til den første kilde kan man selvfølgelig ikke vide, om Kousgård Sørensen har læst hver eneste blegnede, museforbidte og fugtskadede bogstav rigtigt (Enevoldsens samling er velbevaret), men de færreste ville være i stand til at gøre ham dette besværlige arbejde efter. Man må være taknemlig for at han har formået det.

Bengt Holbek.

Dagfinn Slettan:

Dræng og Taus i Verdal

Eksperiment med en kollektiv sjølbibliografi. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø. 1978. ISBN 82-00-01716-8.

Dræng og taus betyder: tjenestekarl og tjenestepige, og bogen er et forsøg på at beskrive denne befolkningsgruppes livsforhold i 1920-30'erne. Bag den står Historisk Institut ved Universitetet i Trondheim, som har startet en »socialhistorisk minneindsamling« især fra den nævnte periode. Når man har sat dette arbejde igang, er det fordi man er kommet til den erkendelse, at de skriftlige kilder, samfundet automatisk efterlader sig, ikke er udtømmende. Dette må man naturligvis affinde sig med for ældre tiders vedkommende, men når det gælder dagliglivet som det blev levet af mennesker, man endnu kan spørge, så gør man det også.

Bogen er også et udtryk for ønsket om at se historien »nedefra«, eller rettere et forsøg på, hvordan man kan gøre det.

Der er altså tale om historikere, der selv producerer kilder, og det giver naturligvis anledning til en række metodiske og kildekritiske overvejelser, som er gode at lære af.

Som selve beskrivelsen af tjenestefolkens liv fremtræder, er den en kombination af det materiale, man selv har produceret: 50 interviews, der især er selvbiografisk opbyggede, og hvad der findes i litteratur og arkiver. Når der er uoverensstemmelser mellem kilderne diskuteres disse kildekritisk, og man opererer bl.a. med begreber som »nære og fjerne variable« – Idet de nære, er dem, man må formode betyder så meget for den der beretter, at de huskes korrekt, medens de fjerne er sådanne, som ikke har grebet ind i dagliglivet på en sådan måde at de huskes nøjagtigt.

Ved at benytte materialet fra de 50 interviews, både i tabeller og som kortere eller længere citater, og ved at inddrage offentlig statistik, ligningsprotokoller, fagforeningsberetninger og tabeller over variationen i mælkepriser med mere, tegnes så i 7 kapitler et billede af denne i øvrigt historieløse befolkningsgruppes levevilkår

i de svære krisetider mellem de to verdenskrige.

At der er tale om en lavtlønsgruppe med en lang arbejdstid, er der ingen tvivl om, men der fremgår alligevel ikke nogen særlig utilfredshed. Dette kommenteres med henvisning til, at muligheden for at få arbejde var dårlige, så alene det at være sikret kost og logis, som jo var en del af lønnen, var en fordel man havde fremfor andre.

Det, at kosten var en del af lønnen, betød også, at reallønnen ikke gik så meget ned, som det kunne se ud til, når man ser løn-kurverne fra perioden. Og der er gennemgående tilfredshed med kosten. Måske har bønderne foretrukket at bespise deres folk godt, med de fordele det gav, fremfor at sælge deres overproduktion til de lave priser, man kunne opnå under krisen.

Forsøget på at finde frem til tjenestefolkenes gruppebevidsthed og sociale fællesskab – eller rettere på at finde ud af, om disse begreber overhovedet eksisterede, giver anledning til en række interessante overvejelser. At der er tale om mennesker, vi almindeligvis ville placere i arbejderklassen, er der ingen tvivl om, men om de selv oplevede det sådan – i mellemkrigstiden – er det svært nu at dokumentere. Man kan se på, hvor mange der var organiserede i Norsk Skog- og Landarbejderforbund – og finde en del tjenestefolk der, men langt flere skovarbejdere. Spørgsmålet var nemlig, om det var det daglige bolig-, arbejds- og spise-fællesskab, gårdsfællesskabet, eller klassefølelsen, der dominerede. Helhedsindtrykket, skriver Dagfinn Slettan, er, at gårdsfællesskabet var det stærkeste. At dette var tilfældet i det sogn, undersøgelsen omfatter, skal dog ikke forlede én til at tro, at dette gælder overalt i Norge. De steder, hvor husbondsfolket er blevet for fint til at spise sammen med folkene og hvor de ikke selv går med i arbejdet længere, opstår der et skel, som giver klassefølelsen overtaget over gårdsfællesskabet. Men der var ikke mange sådanne »sofabønder« i Verdal.

Bogen er alene illustreret med kort, tabeller og diagrammer – det havde vel været muligt at finde nogle fotografier

frem, som kunne illustrere Verdals-miljøet bedre end det ene på forsiden – hvor en ung pige sidder i en stenbunke med en hørive i hånden. Godt nok taler man om »mundtlige beretningers illustrationsværdi«, og bogen er da også spækket med citater fra båndinterviews, men det er nu nok at tage det lidt for bogstaveligt.

George Nellemann.

Orvar Löfgren:

Fångstmän i Industrisamhället

En halländsk kustbygds omvandling 1800–1970. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Lund 1977. ISBN 91-40-04564-1.

Denne bog er en doktorafhandling, men kan udmærket læses også af ikke-fagfolk. Den beskriver, hvordan de moderne erhvervsfiskeres erhverv og kultur opstod gennem nogle generationer og hvordan deres situation var for en halv snes år siden. De helt moderne problemer er ikke kommet med.

Baggrunden for Löfgrens bog er dels hans egne studier i fiskerlejet Bua på den svenske Kattegatskyst gennem 7 år, dels et omfattende kildemateriale i forskellige svenske arkiver.

Udgangspunktet for den udvikling, der beskrives, er bondesamfundet som det var omkring 1800, domineret af jordøgende bønder, og med kun få jordløse hushold. På grund af faldende dødelighed og større fødselstal steg befolkningen i det undersøgte område meget kraftigt, og dette gav stødet til, at der opstod en ny befolkningsgruppe, som på svensk hedder »strandsittarna«, en fattig gruppe i det guldene sten- og lyngområde indenfor stranden, som klarede sig ved fiskeri langs kysten, indsamling og lidt jagt, samt lønarbejde for bønderne og lidt husflid. Samtidig opgav bønderne stort set fiskeriet, koncentrerede sig om landbruget, nu i højere grad end før med salg af produkter for øje, og de fik derved brug for de produkter og tjenesteydelser, strandsidderne kunne levere.

Strandsiddernes fiskeri var småfiskeri, der forsynede dem selv og bønderne i baglandet. Nogen anledning til at udvide det var der ikke, og kapital til det havde de fattige strandfiskere heller ikke. Men med jernbanen, der kunne bringe fisken ud på et større marked, og med muligheden for statslån til modernisering af fiskeriet og havne, hvori de større både kunne ligge beskyttet, udviklede der sig en mere søgående fiskerkultur. Man blev fiskere og sagde farvel til nogle af de beskæftigelser, man havde suppleret med i den gamle fattigdomskultur, men ikke alle. Fiskeriet havde sine døde perioder, i hvilke man behøvede ekstra indtjening – når vinterisen forhindrede fiskeri og om sommeren, når der ikke var meget at fiske efter. Mange beholdt lidt supplerende landbrug eller gik på arbejde, og også den nye borgerlige feriekultur kunne man udnytte. Feriegæster kunne således bo i fiskernes huse, medens de selv flyttede i udhuset, og noget kunne man da også sælge til dem.

Drivgarnsfiskeri efter sild, langlinefiskeri og hummerfiskeri med tejrer, var hovedteknik'erne i fiskeriet fra omkring 1880 til 1940. Bl.a. de gode indtjeneringer under 2. verdenskrig var med til at finansiere den modernisering af fiskeriet med trawlere og moderne grej, som gjorde fiskeri muligt hele året – med det resultat, at bierhvervene forsvandt, men også med det resultat, at kvindernes rolle i fiskeriet hermed var udspillet. Tidligere havde kvinderne haft deres del at klare, ikke så lidt endda. Stort set alt arbejde i land var kvindearbejde: at klare garn og kroge, at sætte agn på så det hele var klar når mændene skulle ud igen, og i tidligere tid også at sørge for afsætningen. Med om bord kom – og kommer – kvinderne dog aldrig. Löfgren gør opmærksom på de gamle taburegler, der i fiskeriet skiller mændenes og kvindernes verdener fra hinanden, og han bebuder en fortsættelse, hvori disse, fra hele det nordatlantiske område kendte regler vil blive taget op til behandling, bl.a. med henblik på at afdække, om sådanne gamle forestillinger har indflydelse på kønsrollefordelingen i den moderne produktion. Anmelderen kan supplere med,

at det ikke alene er i nordatlantisk fiskeri, denne deling mellem mandlig og kvindelig sfære i fangstlivet eksisterer. Den findes i både jagt og fiskeri – og hele vejen rundt om Nordpolen.

Udover at beskrive den faktiske udvikling og de faktorer, der ligger bag, analyserer Löfgren en række specielle aspekter som ejendomsforholdene, fiskeeksportørernes rolle, fiskersamfundets sociale struktur, og han sætter lokalsamfundsstudiet ind i en nordatlantisk sammenhæng. Den hallandske fiskerkultur, vi her får beskrevet og analyseret, ligner dansk fiskerkultur så meget, at mange sikkert med udbytte kan læse denne svenske afhandling og derigennem få forklaringer på, hvad vi ser i dansk fiskeri idag.

Bogen er illustreret med »samtidige« fotografier i det omfang de findes og med kort og diagrammer. Især er der fra Göteborgs historiske museum en række meget fine billeder fra dette århundredes begyndelse, og forfatterens egne fra feltarbejdet 1966–71 er helt professionelle. De virkelig dramatiske billeder, der viser den allernyeste udvikling: bygningen af atomkraftværket Ringhals i den lille fiskerbys umiddelbare nærhed, er dog fra et billedbureau. Ringhals-byggeriet og anlæggningen af en træmassefabrik er det foreløbig sidste led i lokalsamfundets udvikling. Det har trukket nogle fiskere i land til anlægs- og industriarbejde. Men nogle er også vendt tilbage til fiskeriet: læs mere herom i Orvar Löfgren: Fångst-män i Industrisamhället.

George Nellemann.

Lydbogen »Hvis det nu var mig?«

udgivet af Grethe Ebbesen, Samarbejdet hjem/skole, Ansvej 65, 8600 Silkeborg. 95 kr. + moms og forsendelse.

At folk selv skriver deres erindringer er meget positivt. Især er det vigtigt, at personer, der normalt ikke har en »litterær« tradition, skriver. Det er og bliver et væsentligt supplement til belysningen af

dette århundredes kulturhistorie. Og mange ældre medborgere har lyst til at gå igang, men bremser ofte af rent praktiske problemer: Hvordan gør man, hvordan får man erindringerne udgivet osv. Nu er der imidlertid hjælp at hente i lydbogen »Hvis det nu var mig?« udgivet af Grethe Ebbesen, Samarbejdet hjem/skole i Silkeborg.

Lydbogen består af en mappe med et par små hæfter og to kassettebånd. Der tages udgangspunkt i Axel Hansens erindringer »Gennem livets skole – i kedeldragt og kjole«, som også er vedlagt materialet. Grethe Ebbesen og forfatteren fortæller på lydbåndene om deres samarbejde og hvordan de greb sagen an. Videre fortæller de lytteren om hvor der er hjælp at hente bl.a. i lokalhistoriske arkiver, amtsskolecentralerne, kulturhistoriske institutioner m.v.

Materialet er tilrettelagt for ældre mennesker og formen, lydbåndene, tilgodeser disse mennesker, der ofte har svært ved at læse en tekst. Iøvrigt lægges der stor vægt på båndoptageren som et arbejdsredskab, der gør »skrivefasen« meget lettere. Det er lettere at håndtere et par knapper på en båndoptager end en skrivemaskine!

Det er selvfølgelig ikke muligt at opstille en eviggyldig arbejdsmodel for erindringsskrivning – det afhænger af personen der skriver, omstændighederne og stoffet, men i langt de fleste tilfælde bliver resultatet bedre, når erindringerne skrives i samarbejde med en »konsulent«. Denne kan hjælpe med de praktiske problemer – renskrift, strukturering af stoffet, kapitelopdeling, fremskaffelse af fotos, kort eller andet dokumentationsmateriale m.v. Altså en hjælp til at gøre erindringerne læseværdige. Senere kan »konsulenten« hjælpe med problemer omkring indhentning af tryktilbud og distribution osv.

Lydbogen giver ikke alene vejledning til erindringsskriveren, men også til »konsulenten« og det er særdeles vigtigt, at han/hun er bevidst overfor opgaven og i vid udstrækning holder sig selv tilbage. Man skal passe på, at man ikke »trækker noget ned over hovedet« på folk, og dermed måske er med til at ødelægge en

spontan fortælleglæde. Men på den anden side er en vis kildekritik også på sin plads. Denne problematik løser Grethe Ebbesen på en udmærket måde; hun lader Axel Hansen fortælle lige ud ad landevejen for derefter, i et afsluttende kapitel, gennem et interview, at tage nogle af de ubesvarede spørgsmål og problematiseringer op med forfatteren. Denne form giver en stor respekt for fortælleren arbejde. Læser man først Axel Hansens erindringer og derefter hører båndene igennem, har man en udmærket inspirationskilde for den, der vil skrive sine erindringer, men også for den, der skal fungere som vejleder. Lydbogen er et godt initiativ som fortjener stor udbredelse. Et oplagt materiale som lokalhistoriske arkiver, biblioteker og kulturhistoriske institutioner bør have til ud lån.

Henrik Ingemann.

Adel Gjostein Blom:

Folkeviser i arbejdslivet

En analyse af visernes funksjon. Universitetsforlaget. Oslo 1977. 365 sider, ill.

Bøger, som betragter folkesangen i sammenhæng med arbejdslivet, er ikke just noget, man ser hver dag, hverken herhjemme eller i det øvrige Norden. Faktisk fandtes der til nu kun én større samlet behandling af emnet indenfor det nordiske område, nemlig Mats Rehnbergs »Arbetets folkdiktning«, som findes i bogen »Arbeteren i helg och söcken« bd. 2, redigeret af Andreas Lindström (Stockholm 1944), og derudover nogle få bøger med mere afgrænsede emner såsom: sømandsviser, rallarviser, strejkeviser og arbejdsviser.

Det er derfor med både spænding og glæde, at man modtager Adel Bloms bog.

Adel Blom angiver i forordet to hensigter med bogen:

1. At vise sangens funktion og funktionsskift gennem traditionsprocessen.

2. At give en oversigt over, hvad der i øvrigt findes af norsk tekst- og melodimateriale indenfor emnet.

Sangen på arbeidsplassene er forsvundet idag, sier forfatteren, og derfor er hendes kildemateriale hentet fra trykte kilder og fra manuskripter i arkiver – først og fremst i Norsk Folkeminnesamling.

Noget af det spændende ved bogen er, at kildematerialet er så bredt valgt, idet der foruden de egentlige viser også er medtaget en række af de smågrupper indenfor folkepoesien, som kun sjældent bliver fremdraget: løssvers, bønner, trylleformler, gåder, naturlyde og lokkeråb.

Det, der får Adel Blom til at tage disse genrer fra folkesangens grænseområder med (det er de færreste af dem, der synges), er hendes interesse for formene. Undersøgelsen af disse nævnes ikke i forordet, men temaet præger hele bogen meget sterkt.

Disse formler er faste sproglige vendinger, som man kan finnefinde atter og atter i mange forskjellige viser, og altså også i smågenrerne. (Det er vendinger som »far og mor, søster og bror« og »ro ro rara«).

I formlerne finder Adel Blom en stabilitet, som viserne ikke har:

»De muntlige visene er flyktige. Oppskriftene i sin helhet, slik de er bevart, hørte kanskje bare hjemme i nedskrivningsøyeblikket. Men formlene, løssrevet fra sammensetningen, kan ha en lang traderingsprosess bak seg. De bærer også med seg Ideer eller budskap fra farne tider.«

Efter en mere almen indledning, der søger at indkredse nogle nøglebegreber som folkeviser, type, variant, model og formel, samt beskriver kildematerialet, gennemgår bogen i en række afsnit sange med tilknytning til de enkelte dele af arbeidslivet:

1) Kvinnearbeid med sang, sang i februket. 2) Sang til tekstilarbeid. 3) Sang i forbindelse med åkerbruket.

4) Mannsarbeid med sang, sang til fisket. 5) Sjømannsviser, shanties og frivaktsviser. 6) Viser med tilknytning til skogbruk og jakt. 7) Håndverksviser, gesellviser.

Bogen bindes sammen af en glimrende letflydende fortællestil, men denne kan ikke tilsløre, at de enkelte afsnit er af meget forskjellig karakter, fordi forfatte-

ren har måttet bygge på det forhåndenværende materiale.

Det er således kun i afsnittene om sømandsviserne og om sangen i kvægbruget, at vi finder eksempler på, at arbeidet og sangen for alvor er gensidigt afhængige, således at sangen er et nødvendigt led i arbeidsprosessen, og arbeidsprosessen er en forudsætning for sangens struktur. (Derfor er det ekstra beklageligt, at bogen med overlæg udelader sangen blandt de omreisende jernbanearbejdere, »rallarner«, da også de i hvert fald har brugt bestemte arbejds-sange).

Hvad man finder i de øvrige afsnit er enten viser, der omtaler ting, som vedrører de forskjellige slags arbejde, eller højest folkepoesi, der kan tolkes som en efterklang af noget, der måske engang har været brugt som led i arbeidsprosessen. Forfatteren havde derfor nok vundet en del ved at vælge en lidt ændret titel på sin bog, f. eks. »Arbejdslivet i folkevisen« eller »Folkevisen og arbeidslivet«. Og det ville svare bedre til størstedelen af bogens indhold.

Når Adel Blom ikke kan leve op til det mål, hun angiver med bogens titel, skyldes det selve bogens udgangspunkt.

Dette udgangspunkt er nemlig ikke arbeidslivet, men en stor række sangtekster, og disse sangtekster er yderligere indsamlet efter helt andre kriterier end dem Adel Blom søger, og i en helt anden forskningstradition, hvor man interesserede sig for visen som tekstgenre uden særlige hensyn til hvornår og af hvem, der blev sunget, og hvorfor man sang.

Adel Bloms bog vil derfor næppe blive stående som BOGEN om folkesangen i arbeidslivet, men som sagt udfylder den et tomrum, og forhåpentlig vil den sætte fart i et yderligere arbejde med dette vigtige og spændende emne, et arbejde der forhåpentlig snart resulterer i nye udgivelser.

Et sidste suk: hvornår slipper vi for udgivelser om visesang, der, ved konsekvent at udelukke alle melodier, ser bort fra, at viserne er sunge. Specielt ved arbeidsviser er melodierne vigtige, da de sier noget om fremførelsesmåden.

Svend Nielsen.

**Regina Vegenfeld og Lillian Kornerup:
Danske kokebøger 1616–1974, med et
tillæg 1975–1977**

2. reviderede og ajourførte udgave. Ham-
let 1978. 172 s. ill.

Danske kokebøger 1616–1974, med et
tillæg 1975–1977 er først og fremmest en
bibliografi over danske kokebøger, bage-
bøger, konditor- og dessertbøger, hus-
holdningsbøger med opskrifter, diætko-
gebøger, madcauserier med opskrifter,
undervisningskokebøger, enkelte slagte-
og konserveringsbøger med almindelige
opskrifter samt enkelte skønlitterære
værker med almindelige opskrifter.

Bibliografien er ordnet alfabetisk efter
forfatternavne, redaktører, titler, udglvere
m.m. Bag i bogen findes et kronologisk
register, der foruden sin funktion som re-
gister også vil kunne være til nytte for
den, der arbejder med forskellige perio-
der. De to forfattere kommer selv ind på
dette i afsnittet om »Hvad kokebøgerne
ellers kunne bruges til«. De nævner f.eks.
at spare- og krisekokebøgerne især duk-
ker op i 3 perioder: »omkring 1. verdens-
krig, fra depressionen sidst i 20'erne og
i 30'erne, og fra 2. verdenskrig«.

Regina Vegenfeld og Lillian Kornerup
har selv taget et enkelt emne op. I af-
snittet »Frue-pige-jomfru« tager de ud-
gangspunkt i kokebøgerne og undersøger
»de tre kvindegupper fruene, tjeneste-
pigerne og jomfruerne, samt disses »so-
ciale søstre« – de ugifte kvindelige fa-
millemedlemmer, »skyggetanterne«, lidt
nærmere«. Endelig er der et afsnit om
»Bestsellerne«, der giver indtryk af op-
lagstallene for kokebøgerne. Det indehol-
der desuden biografier over de mest
solgte kokebogsforfattere. Her finder man
iøvrigt den eneste eksisterende biografi
over den kendteste af dem alle: Frøken
Jensen.

Bibliografien vil være et nyttigt red-
skab for folkebiblioteker samt for alle,
der interesserer sig for området. De
mange krydshenvisninger gør, at man
sjældent leder forgæves efter en bestemt
bog. Alene som bibliografi er det et sjæl-
dent perfekt værk. Og det bliver ganske
særligt perspektivrigt for etnologer og
folklorister ved, at Regina Vegenfeld og

Lillian Kornerup også redegør for, hvor-
dan de bibliograferede kokebøger kan
anvendes til et studium af regionale og
nationale forskelle og af enkelte befolk-
ningsgruppers madvaner og dermed for-
bundne sociale og økonomiske faktorer.

Else Marie Kofod.

Flemming Jerk:

Gamle danske præstegårde

Forum 1978. 304 s. pris kr. 157,95 indb.

»Kun et Mindretal af de gamle Præste-
gaarde tjener endnu Livet paa samme
Maade som i gamle Dage, og paa Grund
af deres Kulturværdi og det Særpræg,
som de har faaet ved at optage Almuens
Byggetradition, vil der være Grund til at
ønske, at de endnu maa faa en lang Le-
vetid i det praktiske Livs Tjeneste, saa
at vi ogsaa i Fremtiden kan glæde os
over dem og det fortrinlige Samspil mel-
lem Landsby, Kirke og Præstegaard,
skabt af henfarnne Tider.« Således skrev
Frilandsmuseets arkitekt H. Zangenberg
i slutningen af sin Indledning til sit og
Hakon Splids billedværk »Gamle Præ-
stegaarde«, der udkom i 1932. Zangen-
bergs ønske kan ikke siges at være gået
i opfyldelse. I den bog om samme emne,
der her skal omtales, genfindes kun få
af de bygninger, Zangenberg og Splid
behandlede, og det skyldes ikke forskel-
lige udvælgelseskriterier. Bygningerne
eksisterer simpelthen ikke mere. Da bo-
gen er bygget op over stadig eksiste-
rende præstegårde, er det altså næste
»lag« gamle danske præstegårdsbygning-
er, vi her finder. Nærlæses tekst og
billeder, fremgår det da også for mange
af gårdenes vedkommende, at det er
stærkt beskårne anlæg, der er bevaret.
Mange steder mangler økonomibygning-
erne helt eller delvis, og mange af hu-
sene er hårdt restaureret eller slet og
ret »moderniseret« i en grad, der udfra
de fleste synsvinkler må forringe deres
værdi.

Zangenbergs og Splids bog var foku-
seret på selve præstegårdsbygningerne;
der tales i det relativt korte tekstafsnit
ikke meget om livet i husene. I Jerks bog
er det om ikke omvendt, så er fremstil-

lingen dog skæv. Han siger i sin indledning, at det var bygningerne, der var udgangspunktet for den undersøgelse, der ligger bag bogen. Det mærker man desværre ikke i det færdige værk. Dette falder i to hovedafsnit. Det godt 40 sider lange tekstafsnit bærer overskriften Kirkeliv og præstegårdsliv i Danmark. Her er det præsten og hans hjem, der er i fokus, i en overvejende kronologisk disponeret oversigt. Et sammenfattende afsnit om bygningerne mangler ganske enkelt. Det må betyde, at mange af bogens købere vil kunne føle sig skuffet.

I bogens andet hovedafsnit beskrives 78 gamle og ældre danske præstegårde. Måske er beskrivelse ikke det rigtige ord. Hvert lille afsnit indeholder en kort topografisk omtale af gårdens placering, en meget kort (og ikke altid helt præcis) bygningsbeskrivelse samt en række personhistoriske oplysninger om en eller flere af stedets mere markante præsteskikkelser. Her er isprængt anekdoter, brudstykker af erindringer og oplysninger om kendte mennesker, der er født/har haft deres gang på stedet. Haverne omtales også her og der, men efter fotografierne at dømme er der i nutiden ikke meget at tale om. Intetsteds i bogen nævnes kriterierne for udvælgelsen af de 78 gårde, men det ser ud til at være bygninger, der er ældre end midten af forrige århundrede.

Bogens billedmateriale er optaget af forfatteren selv. Og det fortjener at få et par ord med på vejen. Det er nogle aldeles fremragende billeder. Forfatterens kærlighed til emnet afspejles klart i de over 120 helsides fotografier, af hvilke mange er af en rent plastisk skønhed. Jærk har virkelig gjort en indsats for at lade hver enkelt præstegård fremtræde så godt som muligt. Synd, bare, at han ikke bringer et eneste interlørbillede. På trods af ødelæggelserne må der være meget at hente her.

Bogen afsluttes med et personregister og en kommenteret bibliografi. Denne bog er en brik i billedet af den gamle danske præstegård, således som man i dag kan opleve den ved en tur gennem landskabet, men for læseren uden særlige kundskaber på landbygningernes

område er den for fragmentarisk og får ikke i tilstrækkelig høj grad placeret præstegårdene i forhold til landsbyernes øvrige gårde.

Lars Friis.

Bordskik og Borddækning

Arv og Eje 1977. 162 s. Årbog for Dansk kulturhistorisk Museumsforening.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsskrift for 1977 er et temanummer om måltidet og dets rammer i bredeste forstand. Bogen er delt op i 5 afsnit og en indledning ved redaktøren Rikke Agnete Olsen. Helle Reinholdt har skrevet om: Borddækning og bordskik i middelalderen, Holger Rasmussen om: Bordskik i Danmark i 1500-, 1600- og 1700-årene, Lilli Friis om borgerskabet i 1800-tallet, Ole Højrup om måltidsskik blandt bønder fra 1600 til 1900, og endelig Inge Adrian- sen om tiden efter 1900 til i dag.

Under læsningen af Bordskik og Borddækning får man let det indtryk, at redaktionsudvalget har villet gabe over mere end godt er. Bogens titel fører tanker hen på udtrykket: en sammenkogt ret. Det største problem er det overordentlig lange tidsrum, man har ønsket at få belyst: Bordskik og borddækning i Danmark fra middelalderens begyndelse til nutiden, en meget stor mundfuld. Kildematerialet bliver af den grund af meget forskellig karakter, spændende fra sporadisk arkæologisk materiale over regler for »fyrsternes kongelige taffel« til jævne menneskers beretninger om deres egen daglige levevis. Bogens afsnit er derfor ret uens, dels i henseende til opbygning, dels i henseende til de samfundsgrupper, som beskrives. Mange af de spændende oplysninger og betragtninger, som vitterlig findes i de forskellige afsnit, kommer derfor til at stå ret ufornøjet.

Selvom det vel er forholdene i Danmark, som fortrinsvis skal belyses, har forfatterne til afsnittene om middelalder og renæssance også hentet oplysninger fra franske og tyske kilder. Dette er for såvidt i orden som de danske kilder rinder så sparsomt i denne periode. Men når man alligevel er gået uden for Dan-

mark, kunne den europæiske billedkunst måske nok have været anvendt noget mere. Danske kalkmalerier inddrages, men hvad med fx. de flamske malere fra gotik og renæssance. P. Breughel d. Æ. kan fx. levere adskillige eksempler på mere tvangfri bordvaner blandt almindelige mennesker i 1500-tallet. Også danske håndværkerskråer, hvoraf der findes flere bevaret fra 1400-tallet, giver et farverigt indblik i borgerskabets samværsformer, når de ved festlige lejligheder sad bænket om de lange borde i laugshusene. Ganske vist går bestemmelserne mere på, hvad man ikke måtte; men skriftlige forbud opstår næppe, hvis de ikke jævnlige bliver overtrådt.

Kapitlerne om tiden før år 1800 og efter år 1900 skulle principielt behandle spisevanerne hos alle samfundslag. For det 19. årh.s vedkommende er dette princip heldigvis brudt, idet bordskikken hos bønder og borgere behandles hver for sig. Derved har forfatterne fået bedre muligheder for at beskrive og analysere måltidet som social institution.

Grunden til denne opdeling er at søge i den indsamling, som Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser i mange år har gennemført med henblik på en kortlægning af landbefolkningens livsformer fra o. 1875 og fremefter. Bordskik, spisevaner og kosthold har udgjort en central del heraf, og det indsamlede materiale har muliggjort en systematisk behandling af emnet. På grund af NEU's indsamlingsmetode ligger hovedvægten i kapitlet om bøndernes spisevaner så afgang på sidste del af det 19. årh.; men de forhold, som derigennem bliver klarlagt, tillader nok en vis tilbageslutning i hvert fald for nogle grundlæggende strukturers vedkommende (måltidernes antal og placering i døgnrytmen; de spiseses pladser ved bordet etc.).

I modsætning til de øvrige afsnit er det bøndernes daglige spisevaner, som behandles; men det skal ikke bebrejdes forfatterne, selvom netop festskik ofte udgør et udmærket studiefelt med henblik dels på nyheder, innovationer, dels på traditionsfasthed.

Sådanne fænomener omtales fx. for tiden efter 1900. Af traditionelle elemen-

ter, som bevares i forbindelse med fester og højtider, kan nævnes bordbøn juleaften, men ikke til daglig, takke for maden med håndtryk til værtsfolkene, særlige retter ved bestemte lejligheder, fx. klar suppe til store fester og risengrød til jul o. s. v. Medens fester i forbindelse med livscyklens og årets højtider således virker traditionsbevarende, er det oftere i forbindelse med mere improviserede festligheder, at nyheder i kosthold og borddækning optræder: kulørte duge, nye retter o. s. v.

Danskernes daglige bordvaner efter 1. verdenskrig udgør desværre et sørgeligt forsmødt område. Der er ikke meget at trække på. Stort set er det vel sådan, at adskillige af de ændringer, som fremdrages, først for alvor er slået igennem i løbet af 1950'erne, mens tiden fra o. 1900 til 2. verdenskrig har været relativ stabil.

Eftersom netop antallet af måltider og retter og deres indbyrdes placering har været præget af en så forbausende stabilitet, burde to så væsentlige ændringer af nyere dato som flytningen af det varme måltid: middagen, fra midt på dagen til om aftenen samt overgangen fra to til én ret nok have været genstand for en nærmere drøftelse.

Over mange af kapitlerne svæver begrebet »gesunkenes Kulturgut«, forstået på den måde, at almuens i byerne og på landet langsomt skulle have tilegnet sig borgerskabets bordvaner. Denne antagelse er vel også stort set rigtig; men der kan alligevel anføres adskillige eksempler på andre sammenhænge. Således forekommer det troligt, når det fremhæves, at det snarere er almuens måde at spise grød på, som har været bestemmende for, at de fleste i dag ikke drikker suppen af skeens kant, men fører den helt ind i munden. Skikken at ryge ved bordet mellem retterne må ligeledes være et træk, som fra befolkningens bredere lag har bredt sig op i det sociale hierarki.

Men den jævne danskers bordskik i dag er som sagt svagt belyst. Hvor mange spiser med kniv og gaffel til daglig, hvor mange skifter (skiftede) tallerken mellem retterne, og hvor mange aviser har endt deres tilværelse som

dug? Mange af den slags spørgsmål besvarer Bordskik og Borddækning ikke. Forhåbentlig vil man beskæftige sig mere med disse emner i fremtiden.

Poul Balle-Petersen.

Leg og Legetøj. Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings Arbog. Arv og Eje 1978. 199 s., rigt ill. Pris kr. 70 i løssalg, 52,50 i abonnement.

Børns lege og legetøj er for tiden genstand for en særlig opmærksomhed i størstedelen af verden. Der synes at være almindelig enighed om, at dette specielle afsnit af børnekulturen i de seneste år er undergået så store forandringer, at en betydningsfuld kulturarv er ved at gå tabt. Som hovedårsager til miseren anføres den stærkt accelererende industrialisering og urbanisering, begge forældres udearbejde og den deraf følgende institutionalisering af børnene. Børnenes legemuligheder er blevet stærkt forringede. Deres selvorganiserede leg i smågrupper uden overvågen og dirigeren af de voksne trives ikke i moderne boligområder.

Museumsinspektør Nina Fabricius behandler i bogens første kapitel børns leg omkring århundredskiftet, set i sammenhæng med tidens geografiske, kulturelle og sociale miljø – bl.a. også i håb om at give børnene og deres leg bedre muligheder i et samfund, hvor legen er stærkt nedvurderet både af de voksne og af børnene selv. Grundlaget for beskrivelsen er delvis ca. 9000 sider beretninger – indsamlet fra 450 meddelere fra hele landet og fra alle samfundslag. Materialet er indsamlet gennem »Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser« som svar på spørgelister: Leg og legetøj.

Charlotte Bøgh har specielt interesse for sig for de mindste børns leg og legetøj og skriver herom på basis af 49 ud af de 450 besvarelser. Hun gør bl.a. opmærksom på, at nutidens børn ofte får legetøj som en slags kompensation. Birgitte Kjær skriver om dukkens funktion op gennem tiderne. De var stort set kun tænkt som pigelegetøj. De »farvede« dukkers popularitet i dag ser hun i sammenhæng med adoption af børn fra den 3.

verden og på baggrund af, at mange forældre bevidst giver børnene negerdukker for at give dem en fornemmelse af racernes ligestilling.

Museumsdirektør Hans Larsen skriver om dukkehuse, som stort set kun er et fænomen, der hører hjemme i de protestantiske lande, og som havde en udpræget opdragende funktion. Dukkehuset og dukkestuen repræsenterer stadig de voksnes ønskedrømme, som de forærer børnene i håb om, at disse skal realisere dem.

Hanne Frøsig Dalgaard skriver om legen med påklædningsdukker, der menes opstået i Tyskland i 1600-tallet og stadig fortsætter med uformindsket iver.

Museumsinspektør Ib Varnild fortæller om kommercielt legetøj, med hovedvægten lagt på den historiske udvikling i Danmark i tiden op til århundredskiftet. Bogen afsluttes med et kapitel om Legetøj på Museum, skrevet af museumsinspektør Henrik Vensild. Museerne bør interessere sig for legetøjet, og hvad det kan fortælle om børnenes verden, deres levevis, sociale forskelle, kønsrollefordeling, opdragelse og tilvænnning til det voksne samfund. Og legetøjet er samtidig en kopi af de voksnes verden og kan bruges til at afspejle dette samfund.

Det er en spændende bog – og så er den tilmed forsynet med henved et par hundrede interessante illustrationer. Der er ingen tvivl om, at den kan finde mange læsere i alle samfundslag, og den er selvskrevet til at blive anskaffet af alle biblioteker.

Jens Sigsgaard.

Fridlev Skrubbeltrang

Det danske Landbosamfund 1500–1800

København 1978. 480 s. Kr. 90,00. ISBN 87-87462-09-5.

Det meste af hvad etnologer og folklorister arbejder med er hentet hos den traditionelle landbefolkning, og størsteparten er indsamlet efter ca. 1850. Før i tiden arbejdede vi gerne under den udtalte forudsætning, at landbokulturen i ældre perioder forandrede sig meget langsomt, hvad der tillod langtrækkende

tilbageslutninger fra samtidigt materiale, men efterhånden har landbohistorikerne gennemhullet denne antagelse.

En fremstående skikkelse i dette arbejde siden disputatsen *Husmand og linderste* fra 1940, er Fridlev Skrubbeltrang. Ikke blot har han selv leveret en lang række landbohistoriske arbejder, han har også som universitetslærer inspireret og ledet mange andre på feltet, og nu har han sammenfattet og udbygget over 40 års arbejde i en grundig oversigt over perioden fra senmiddelalderen til den store reformperiode. Det tidligste materiale er sparsomt, og fremstillingen ret mager, men navnlig fra 1660 flyder kilderne rigeligere, hvad der tillader en forbavsende detaljeret redegørelse. Landbefolkningen var bestemt ikke i fokus for de skrivendes interesser før de store landboreformer, men en utrolig mængde oplysninger har alligevel kunnet udledes af samtidigt arkivmateriale.

Arkivmaterialet er så at sige fremstillingens grundstof: godsregnskaber, fæste- og skifteprotokoller, kirke- og tingbøger, centraladministrationens korrespondance, materiale behandlet i lovforberedende kommissioner osv. er det materiale hvorfra billedet rekonstrueres. Det er ukomplet, ofte upålideligt, ujævnt. Man har fx. fra 1704-05 lister fra 40 sjællandske sogne, som giver et indtryk af folkeholdets størrelse. Sammenholdt med lige så ufuldstændige oplysninger fra andre steder og tider tillader det forfatteren at skønne over den samlede mængde tjenestefolk på et givet tidspunkt og ane udviklingslinjer. Det kræver stor erfaring og kildekritisk sans. Arbejdet lettes ikke af, at forholdene er forskellige fra egn til egn, og fra periode til periode; Danmark var langt mere uensartet end den homogeniserede nutid måske tror. En anden vanskelighed er, at samme betegnelse kan have forskelligt indhold efter tid og sted; det gælder mål og vægt, men også fx. et ord som *gård* s. d. e. Forfatteren kæmper sig vej gennem alle disse spørgsmål, afvejer tålmodigt tidligere teorier og vurderinger; det gør fremstillingen noget tung og langsom. Man må beklage, at kilde- og litteraturhenvisninger kun gives i rund almindelighed til slut – stadige

henvisninger på stedet havde gjort det lettere for efterfølgere at tage enkeltproblemer op til nærmere betragtning. Således nævnes s. 62 et muligt barneoffer i anledning af pestens hærgen, men kilden angives ikke. Der gives tilstrækkelig oplysning til at sagen kan spores, men heller ikke mere.

Som resultat af arbejdet fremstår et nyt billede af periodens landboliv. Fæstevæsenet fx, som eftertiden har malet sort i sort, har samtiden åbenbart oplevet anderledes. Selv i vornedskabets tid skete det ikke sjældent, at jyder og fynboer slog sig ned på Sjælland og blev vornede. Og bønderne var ikke så fuldstændigt prisgivet herremands og ridefogeds forgodtbefindende, som man kunne tro; forarmedes bønderne, ramte det til syvende og sidst herremanden selv. Disse og andre nuanceringer af det overleverede billede hører til værkets større fortrin.

Skulle man rette nogen kritik mod fremstillingen, måtte det være, at den er så stofmættet og holder sig så tæt til kilderne, at den er svær at overskue. Rigets almindelige historie holdes for det meste i baggrunden, og det er svært at få indtryk af de lange hovedlinjer. Der er tale om en bog, som man nødvendigvis må have liggende på bordet når man arbejder med perioden. Først efterhånden som man selv bliver fortrolig med perioden, åbner denne bog sig; men så bliver den uundværlig.

Bengt Holbek.

Rødovre 1901-1976

Af: Michael Broch, Christian Wichmann Matthiessen, Sigurd Rambusch og Annette Vasström. Redigeret af Sigurd Rambusch. Rødovre kommune 1978. 349 s., ill. Kr. 120.

Der er udkommet et utal af byhistorier, siden J. Kinch for godt 100 år siden udsendte sin Ribe bys historie. I mange år var det mest fremherskende, at een mand skrev en bys historie fra ende til anden, så at værket på godt og ondt blev præget af en enkelt persons synspunkter. Eller flere forfattere har taget sig af sa-

gen, så at hver tog en periode. At opdele en byhistorie mellem flere forfattere efter emnemæssige kriterier er derimod ikke så almindeligt. Det er gjort i denne bog.

Når jeg hidtil har brugt udtrykket »byhistorier«, må det bemærkes, at det kun delvis kan bruges om Rødovre eller andre københavnske forstadskommuner; et sådant områdes struktur og dermed det at skrive dets historie er noget helt for sig selv. Spørgsmålet er, hvor givende det er netop at koncentrere sig om kommunen som enhed – mange omegnskommuner er ret så uensartede i karakter og struktur –, men det må indrømmes, at det frembyder fordele, f.eks. ved benyttelsen af skriftlige kilder. Når man skal behandle den administrative historie, må man jo under alle omstændigheder ind på kommunen som enhed.

Rødovre-bogen er udgivet med kommunens 75 års jubilæum som anledning, så derfor er det naturligt her at vælge kommunen som enhed. Der er som nævnt fire forfattere, der har delt stoffet mellem sig, nemlig (efter den rækkefølge, hvori deres hovedafsnit optræder i bogen): Geografen Christian Wichmann Matthiessen, kommunalpolitikeren Michael Broch, etnologen Annette Vasstrøm og historikeren Sigurd Rambusch.

Det ses i Wichmann Matthiessens afsnit, at det på mange måder kan være svært at tegne den geografiske og økonomiske baggrund for netop et område som en omegnskommune; en stor del af hans afsnit (kapitlerne 2–9) behandler da også Storkøbenhavn i sig selv og ikke kun som baggrund for Rødovres udvikling, idet Rødovre ofte kun inddrages perifert, som f.eks. i kapitel 3 (»Planlægning i Storkøbenhavn«), hvor Rødovre nærmest kun omtales, når kommunalbestyrelsens reaktion på planerne for regionens udvikling nævnes. Af Wichmann Matthiessens afsnit vil jeg især fremhæve kapitel 6, »Centerudviklingen og serviceforsyningen«, der behandler centrene for handel, men også fremhæver, at der indgår andre faciliteter i centerfunktionerne, som f.eks. kulturelle og sociale institutioner; s. 75 bringes et kort over fordelingen af disse og andre lignende institutioner.

Michael Broch har skrevet den mindste del af bogen, om den politiske udvikling og den kommunale forvaltning. Rødovre har haft socialdemokratisk flertal fra 1929. I 1952 fik den ilgesom flere andre københavnske omegnskommuner »Gentofte-status«, d.v.s. en købstadslignende styreform, men under tilsyn af amtet. De forskellige politiske partier og partiforeninger og de enkelte forvaltninger og forvaltningsområder bliver gennemgået. I dette afsnit findes også en omtale af de sociale institutioner – på to sider, medens forsørgelsesvæsenet generelt behandles på een side. I betragtning af, at de kulturelle institutioner har fået et helt kapitel (19, af Sigurd Rambusch), kan denne disponering undre – er der virkelig så lidt at sige om socialvæsenet i Rødovre?

Annette Vasstrøms hovedindsats er behandlingen af dagliglivet i fire udvalgte kvarterer: 1) den første villabebyggelse Søtorp fra begyndelsen af dette århundrede, 2) villakvarter fra 1930'erne i Islev, 3) kollektivbyen Carlsro og 4) højhusbebyggelsen Milestedet. Valget af netop disse forskellige boligformer forekommer rimeligt og repræsentativt for kommunen. Et vigtigt indslag i dette afsnit (kapitlerne 13–16) er de oplysninger, der er fremkommet gennem interviews med beboerne. Her kommer vi nærmere ind på selve livet i Rødovre, på folks eget syn på boligforhold, miljøet, fritiden o.s.v. Der er mange glimrende og sigende citater fra disse interviews, som f.eks. moderen med småbørn i Milestedet »... halvdagsarbejde, når børnene bliver større, men det ville alligevel aldrig blive mere end en halv dag, fordi hvis man også skal holde hjemmet og sådan noget, og også for børnenes skyld. Ellers blir det hele sådan noget stresset noget, man skal skynde sig hjem og købe ind, man er som en karklud« (s. 250), en meget sigende beskrivelse af mange kvinders situation i dag. – Udover at have relevans for selve livet i Rødovre er det indblik, vi får i livet i disse fire kvarterer, ikke noget, der kun gælder for Rødovre, men har bredere interesse – man må formode, at helt tilsvarende oplysninger og synspunkter kan findes i tilsvarende kvarterer i hele Københavns omegn. – M.h.t.

selve interviewmetoden savner jeg en redegørelse for, hvordan »ofrene« er udvalgt, man kan ikke se, hvor repræsentative disse interviews er, og selv om de refererede og citerede synspunkter ser meget dækkende ud, kan det på denne måde ikke blive andet end eksempler – jeg ville ikke ud fra de foreliggende oplysninger turde sige »sådan er det«. Problemet er ikke specielt for denne bog: en tilfredsstillende gennemarbejdet metode bag brugen af interviews som kilde er endnu ikke udarbejdet. I den foreliggende fremstilling mener jeg at kunne spore en tendens til, at de, der har udtalt sig (eller i hvert fald de, der citeres), fortrinsvis har et positivt syn på deres situation; men om det skyldes forfatterens udvalg i selve behandlingen, det at de interviewede mest har villet sige »pæne« ting, eller at kun de, der har haft noget positivt at sige, har ønsket at udtale sig, får vi ikke at vide.

Bogens sidste del, af Sigurd Rambusch, handler om »kulturen« i bred forstand: kirke, skole og kulturelle institutioner (kapitel 19) og foreningslivet (kapitel 20); jeg vil især fremhæve det sidste. Danmark er blevet kaldt »foreningernes land«, og afsnittet her gør ikke den benævnelse til skamme. At den ældste forening i Rødovre var læseforeningen og den næstældste sygekassen, er vist ikke noget særsyn. Der foregår i disse år landsomfattende bestræbelser for at sikre kilderne til det danske foreningsliv, og i den forbindelse er nærværende behandling af foreningslivet i en københavnsk omegnskommune lærerig, bl.a. fremgår det (s. 328), at mange foreninger i 50'erne kom ind i en bølgedal, et fænomen, der også kendes andre steder fra.

»Rødovre 1901–1976« giver læseren grundig information om kommunens udvikling i det trekvarte århundrede, der behandles, og om beboernes liv. Det er velgørende, at der er »sparet på store ord om ledende personer« (citater fra forordet); men samtidig får man bestemt det indtryk, at en kommune består af mennesker (især i Vasstrøms og Rambusch's afsnit). Det, at bogen er skrevet af folk med forskellig faglig baggrund, giver en bred dækning af emnet; egentlig tvær-

faglig vil jeg dog ikke kalde denne bog, fordi de fire skriver hver sin del, uden at der tilsyneladende er foretaget nogen særlig snæver koordinering af behandlingen; der er dels overlapninger og gentagelser, dels huller. Jeg savner tilstrækkeligt med krydshenvisninger mellem de forskellige afsnit, selv om sagregisteret hjælper noget. F.eks. kunne det omtalte kort og Wichmann Matthiessens redegørelse for kulturelle, sociale og lignende institutioner være inddraget i alle de andre tre afsnit.

Der er mange illustrationer, dels en række glimrende kort (især i Wichmann Matthiessens afsnit), dels fotografier. Men der mangler oplysninger om, hvem der har taget de enkelte billeder, og hvor de enkelte fotografier opbevares. I afsnittet om de fire boligkvarterer savner jeg interiørbilleder fra boligerne. Er der virkelig ikke bevaret sådanne?

De fremsatte indvendinger skal dog ikke afholde nogen fra at læse denne bog; den har interesse lokalt og bør også læses af folk uden speciel tilknytning til Rødovre.

Susanne Krogh Bender.

Jørgen Andersen:

The Witch on the Wall

Medieval Erotic Sculpture in the British Isles. Copenhagen, Rosenkilde & Bagger, 1977, 171 s. ill.

I afhandlingen, hvormed han har erhvervet den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet, fortæller Jørgen Andersen om en del groteske, erotiske figurer, som han først fandt på middelalderlige kirker og borge i Irland, men senere også i England og Frankrig. Det drejer sig om nogle dukkelignende figurer, som altid repræsenterer en nøgen kvinde i frontalstilling, siddende med benene vidt adskilt fra hinanden, og med hænderne anbragt på sine genitalier, ofte med en ret obscen gestus. Disse figurer kaldes i folkeoverlevering for *Sheelana-gig*, mens de i skriftlige kilder omtales som *Sheela*, eller *Sheela*. Gennem adskillige århundreder frem til vore

dage har disse figurer været anset for pornografiske, eller som franskmændene kalder dem ekshibitionistiske, og man har derfor især undret sig over, at de fandtes på kirkerne.

Jørgen Andersens spændende teori er, at vi her står over for »afværgeteorier«, altså at disse sheelaer med deres drastiske udstilling af det kvindelige køn skal afværge mod onde magter. Det faktum at disse figurer altid findes anbragt på bygningernes sårbare eller »kritiske« steder, for eksempel over døren, over vinduet, eller på et hjørne, taler for deres beskyttende funktion. Det er en kendt sag blandt antropologer og kulturhistorikere, at det kvindelige kønsorgan i mange samfund betragtes som det bedste middel til at holde »det onde« på afstand. Dette gamle, hedenske element i Irland blev ifølge forfatteren optaget af middelalderlige mure, som formentlig, skønt kristne, har troet på figurenes magiske kraft.

Men en ting slår én, og det er Jørgen Andersens oversættelse af begrebet Sheela, ved heks, når man ved, at heksen i Middelalderen, næst efter djævelen var det onde væsen, man frygtede mest. Djævelen var ifølge samme tro ikke nogen flittig kirkegænger, men derimod gik heksene ofte i kirken, og mod dem gjorde folk alt for at beskytte sig. Lige så rimeligt det er at antage, at disse sheelafigurer har været anbragt på kirker og borge i kraft af deres ondtaværgende funktion, lige så urimeligt er det at kalde dem hekse. Det er således noget vildledende, når forfatteren har kaldt sin bog »Heksen på væggen«.

Forfatteren fører os vidt omkring i verden, til fjerne kulturer, hvor kvindefigurer i samme stilling som sheelaerne findes anbragt over tempeldøre og andre steder på bygningerne. I et af bogens mange dejlige billeder vises der en overordentlig smuk kvindefigur, som stritter med benene i vejret mens hun med hænderne åbner sine genitalier på god sheelavis. Men denne »sheela« er anbragt ved foden af en søjle i et tempel i Nepal. Templet er kendt for sine erotiske statuer. Også i Egypten og andre lande i Middelhavsområdet findes disse kvinde-

figurer, som viser deres genitalier på omtalte udfordrende måde, men dér dyrkes de som et led i en frugtbarhedskult. Forfatteren afviser imidlertid, at disse sheelaer skulle have andet fælles med de andre end lighed i deres attitude. Jørgen Andersen gør opmærksom på, at det som karakteriserer de irske figurer, foruden den markante og aggressive måde de åbner deres genitalier på, er, at de som regel er udstyret med et abnormt overdimensioneret hoved med skrækindjagende udtryk, som viser, at de ikke er ment som objekter for tilbedelse som andre steders frugtbarhedsgudinder.

Forfatteren, der i øvrigt er medarbejder ved Danmarks Radio, har i det hele taget ikke sparet sig nogen ulejlighed for at sætte sheelaerne ind i en bred, middelalderlig ikonografisk sammenhæng. Værket er overdådigt illustreret med fotografier, som for størstedelens vedkommende er optaget af forfatteren selv.

Marisa Rey-Henningsen.

Nordisk folketro. Studier tillägnade Carl-Herman Tillhagen, 17. december 1976.

Redigeret af Magne Velure, Bengt af Klintberg og Reimund Kviteland (= Fataburen 1976). Nordiska museet, Stockholm 1976. 304 s. Ill.

Festskriftet til C.-H. Tillhagen, gennem mange år (1946-73) leder af Folkminnesamlingen ved Nordiska Museet i Stockholm, er redigeret af tre yngre nordiske folklorister Bent af Klintberg, Reimund Kviteland og Magne Velure, der alle har gjort sig bemærkede som folketrosforskere, så dette har i høj grad borget for kvaliteten af de bidrag, der er udgivet omkring den 70-årige forskers yndlings-emne: folketroen. Udgivelsen omfatter ialt 16 bidrag og afsluttes med en kronologisk ordnet bibliografi, der også medtager anmeldelser, såvel af Tillhagens egne værker som hans anmeldelser af andres arbejder.

Det er sikkert udtryk for visse tendenser i forskningen, når ikke mindre end fire af bidragyderne sætter sig for at skabe nye klassifikationssystemer, eller

når stoffet, som det sker i et par af artiklerne, hentes fra den allernyeste, »moderne« folketradition. Jeg skal koncentrere mig om disse to tendenser nedenfor, men skal først kort omtale de øvrige bidrag: Af Mats Rehnbergs instruktive artikel om »Nordiska museet och folkminnen« erfarer man bl.a., at Fellbergs utrykte folketroregister (Dansk Folke-mindesamling) forlængst er blevet overgået af det af Tillhagen opbyggede register, som rummer 900.000 excerpter fra bøger, tidsskrifter og utrykte samlinger i Nordiska Museet såvel som i andre folke-mindearkiver. Magne Velure har opridset hovedtrækkene af skandinavisk folketrosforskning 1850-1975. John Granlund har med bred historisk orientering søgt at skille lærd og folkeligt i de traditioner, der knytter sig til vejrfordudsigelse. Brynjulf Alver har skrevet om tre kalendariske julefigurer, Lussi (Lucia), Tomas (Thomas), og Tollak (biskop Thorlak Thorhallsson på Island), »kalendariske«, fordi de personificerer tre kalenderdatoer, hhv. 13., 21. og 23. december. Eva Danielson har med flittig brug af dansk materiale belyst de nordiske middelalderballader som folketroskilder. Hun går dog for let hen over det store spørgsmål om balladernes faktiske alder. Undersøgelsen begrænser sig til en inventering af de i folkeviserne forekommende folketrosmotiver, ved runemagien dog med antydning af visse kronologiske overvejelser. Juha Pentikäinen har med eksempel i et finsk vandresagn demonstreret, hvordan en folkløstisk strukturanalyse kan gennemføres på sagnstof. Rolf Kjellström er kommet med en ny fortolkning af lappernes mytiske skikkelse »Stalo«, og Odd Norland har skrevet om sigøjnerne, der holder mindemåltider med en tom stol til den afdøde slægtning. Nils-Arvid Bringéus har i artiklen om »trivselsbiden« beskrevet et pædagogisk fif, hvormed misundelsesværdige forældre i ældre tid fik deres børn til at spise op: Al kraften fra maden, sagde de, sad i den sidste bid/skefuld. Der synes imidlertid at være folketrosforestillinger med i spillet, når vi kommer tilbage til den ældre tradition. Lily Weiser-Aall har skrevet om dieperiodens længde i norsk tra-

dition, hvor børnene blev ammet to-tre år i, interessant nok, svangerskabsforebyggende øjemed.

Endelig har Birgitte Rørbye skrevet artiklen: »Den illegale sygdomsbehandling som folkløstisk problem. Bidrag til en socio-kulturel oversigt for Danmark«. Det er første gang hun på mere videnskabeligt plan fremlægger resultaterne af sine kildestudier i danske kvaksalveridomme og i den guldgrube, hun har fundet i »mere end 100 ansøgninger« fra kloge folk til sundhedsministeriet om tilladelse til at praktisere. Disse ansøgninger skulle nøje redegøre for anvendte metoder og var derfor som oftest ledsaget af et væld af patientudtalelser. Sådanne tilladelser, for eks. til at praktisere som arm- og benbrudslæger, blev dog kun givet til ganske få, og dette skyldtes ikke mindst distriktslægenes uvillighed: »I kraft af faglig viden, manglende lokal tilknytning og større indflydelse på den bevillingsgivende myndighed var det ofte dem der »sejrede«, og det vil sige, at de fleste ansøgere fik afslag.« (Man bemærk her, at Rørbye er lige ved at gøre de kloge folk til martyrer i et samfund af korrupte læger!) Artiklen er i øvrigt et vigtigt korrigerendum til det billede, folkløstisterne har tegnet af de kloge mænd og koner, som kyndige i alskens signen og manen. Rørbye påviser, hvor udbredt rationel folke-medicin, spekulative naturlægemetoder og halvprofessionel lægekunst var blandt de ikke-autoriserede helbredere, og mener, at hovedparten af kloge af den trolldomskyndige type forsvinder i løbet af 1800-tallet. Der er tilløb til en interessant klassifikation i Rørbyes bidrag, og en sådan bliver hun også nødt til at gennemføre med større stringens, hvis hun for alvor vil lave kvantitative kalkyler over, hvor udbredte »kloge folk« af den ene og den anden slags var gennem de sidste 200 år.

Ellers er det som nævnt ikke fordi der mangler klassifikationsstudier i denne publikation. Åke Hultkrantz har sat spådomsmetoder, orakler, varsler, åbenbaringer m.m. ind i et system, hvis hovedkategorier er »passiv divination« og »aktiv divination«. Lauri Honko mener at kunne placere alle rituelle handlinger un-

der en af følgende tre kategorier: Overgangsriter (forudsigelige, uigentagelige), kalenderriter (forudsigelige, gentagelige) og krlseriter (uforudsigelige og uigentagelige). Det giver sig dog ikke ud for at være mere end en skitse. Reimund Kvildeland har i artiklen »Barnetru. Ein faktor i den kulturelle annlæringsprocessen« under præsentation af det arsenal af skræmmevæsen, med videre, der kendetegner den folkelige børneopdragelse, også forsøgt sig med en klassifikation. Under kategorien »Skræmmetradition« møder vi i diverse undergrupper: brøndgubben, skovbussemanden (der holder børnene væk fra skoven), loftsgubben, kælderbussemanden, vinduesgubben (der holder dem fra at klatre op i vinduet), bøjmanden (»uspecificeret skræmmevæsen«), samt skorstensfejen, lensmanden, politiet, rakkeren og præsten (om denne sidste af typen »menneske som skræmmevæsen« hedder det fra Hordaland: »Bandte de kom presten og skar tungen av dem«). Under »Forbud og straf« hører vi om leg med tændstikker, der får én til at tisse i sengen, og at man ikke må læse med mad i munden, for så bliver man glemsom. Traditionerne om storken, julemanden og Ole Lukøje er »Forklaringer som udsætter socialiseringsprocessen«. Under »Legeforbud og Kønsroller« hører vi om drenge, der kan tabe genitalierne af at hjælpe til ved bagning, mens piger, der leger med kniv eller økse, kan risikere, at en tissemand vokser frem på deres næse. »Spådomslege«, »Ønsker« og »Lykke og ulykke« afslutter systemet. Som eks. på den sidste kategori oplyses det, at børn i Polen har udviklet et helt system til at tage varsel af bilnumre (to nuller = en overra-

skelse ... 99 = slut på kærlighed). Bengt af Klintberg skriver om moderne rygter og sagn, som han inddeler i »etnocentriske sagn«, for eks. om fremmedarbejdere, der bryder parketgulvet op for at dyrke kartofler; »sociocentriske sagn«, for eks. om rockerens fingre, der bliver hængende i karosseriet på en folkevogn, da ejeren speeder den op for at slippe væk; »sagn i krigstid«, »underholdningssagn i aviser«, »skrækhistorier blandt ungdommen« og »sagn om det overnaturlige«. Sagnene er en proces, fastslår forfatteren, »det gælder om at indse, at de optegnede sagntekster er kunstprodukter; i virkeligheden eksisterer sagnene som en uafbrudt, mundtlig kommunikation mellem mennesker«. Nutids-traditioner er også emnet for Leea Virtanens artikel om magiske forestillinger idag. På grundlag af eget feltarbejde og en bred teoretisk baggrund belyser hun de psykologiske mekanismer der ligger bag magisk adfærd. Virtanen spår (med den amerikanske psykiater Judd Marmor), at vi ikke skal vente os, at overtroiske sædvaner kommer til at forsvinde eller mindskes i takt med yderligere fremskridt inden for videnskab og teknologi, »thi deres forekomst beror mere på ubevidste emotionelle end på bevidste, intellektuelle faktorer«.

Bogen er rigt illustreret, hvilket er noget af en bedrift, når det gælder folket. Men redaktørerne har i høj grad kunnet nyde godt af Tillhagens indsamlervirksomhed, som også på dette felt gennem mange år har taget sigte på at fylde huller ud i Nordiska Museets samlinger.

Gustav Henningsen.

Indsendt litteratur

- A NECESSARY WARNING TO EVERYONE WHO VISITS COPENHAGEN FROM A MAN WHO KNOWS THE TOWN. TIME AND MONEY-SAVING. With an Epilogue on 19th-Century Life in the Danish Capital by Poul Strømstad. Strandbergs forlag 1978. Kr. 49,50. ISBN 87-872-0009-0.
- AT FORLADE VERDEN (Religionsfænomenologi), Død og begravelse. Studiehæfte 4 med teksteksempler. Redigeret af: Bent Smidt Hansen, Erik Haarh og Tove Haas Pedersen, Borgens Forlag 1978. Kr. 32,00. ISBN 87-418-4536-6.
- BAGGER, RIGMOR: God gammeldags mad. Forlaget Hamlet 1978. Kr. 138,00. ISBN 87-7321-064-1.
- BJERKNES, KRISTIAN: GAMLE BORGERHUS I BERGEN. Bd. II. Universitetsforlaget Bergen-Oslo-Tromsø. Kr. 89,00. ISBN 82-00-01681-1.
- BOL OG BY. OMKRING DEN SENMIDDELALDERLIGE KRISE. Meddelelser fra Landbohistorisk Selskab, 2. række. 2. ISBN 87-7526-102-2.
- BUNNAGE, DAVID OG BIRTHE HEDEGAARD: VOKSENUDDANNELSE. Socialforskningsinstituttets Skrifter. Publikation nr. 81. I Kommission hos Teknisk Forlag, København 1978. 310 sider. Pris kr. 34,00. ISBN 87-7487-136-6.
- CLARKE, EDWARD D.: REISE I NORGE 1799. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø. Kr. 59,00. ISBN 82-00-01726-5.
- DANSK TIDSSKRIFT INDEX. Systematisk fortegnelse over indholdet af ca. 365 danske tidsskrifter. Udg. af Bibliotekscentralens Forlag, København 1977. ISBN 87-552-0402-3.
- DEN FUNDNE BOG. Strandbergs Kulturhistoriske Bibliothek. Pris kr. 19,50. ISBN 87-872-0003-1.
- DÖMÖTÖR, TEKLA: JÁNOS HONTI – LEBEN UND WERK. FF Communications No. 221. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1978. Fmk. 45,00. ISSN 0014-5815. ISBN 951-41-0322-X.
- ETHNOLOGIA SCANDINAVICA. A journal for nordic Ethnology 1978. Royal Gustav Adolf Academy, Folklivsarkivet, Lund.
- EXNER, JULIUS OG CHR. WINTHER: BILLEDER OG VERS. Strandbergs Kulturhistoriske Bibliothek. Pris kr. 59,50. ISBN 87-872-0005-8.
- FRA LIMFABRIK TIL BANKHUS – NOGLE TRÆK AF AMAGERBROS HISTORIE. Amagerbanken. ISBN 87-980746-0-1.
- HANSEN, ERIK JØRGEN: FORDELINGEN AF LEVEKÅRENE. Socialforskningsinstituttets Skrifter, publikation nr. 82. Bind I og II. I kommission hos Teknisk Forlag, København 1978. 708 sider. Pris kr. 60,00. ISBN 87-7487-142-0.
- HENNE, HENRY: ALT INNENFOR DE FIRE HAV ... Streiftog i kinesisk historie og kultur. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø. ISBN 82-00-05249-4.
- HUMANITIES RESEARCH. Project Catalogue 1977. The Norwegian Research Council for Science and the Humanities (NAVF) and NAVF's Institute for Studies in Research and Higher Education. ISBN 82-7216-027-7.
- JEXLEV, THELMA: LENSREGNSKABERNE – en oversigt. Lokalhistorisk Afdeling, København 1978. ISBN 87-7423-086-7.
- JOHANSEN, ARNE B.: HØYFJELLSFUNN VED LÆRDALSVASSDRAGET. Bd II. Naturbruk og tradisjonssammenhenger i et sør-norsk villreinområde i steinalder. Universitetsforlaget Bergen-Oslo-Tromsø. Kr. 79,00. ISBN 82-00-01789-3.
- KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI: THE NOMINATIVUS ABSOLUTUS FORMULA-ONE SYNTACTIC-SEMANTIC STRUCTURAL SCHEME OF THE FINNISH RIDDLE GENRE. FF Communications no. 222. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1978. Fmk. 60,00. ISSN 0014-5815. ISBN 951-41-0323-8.

- KJÆR, ANDERS: UDSTØDNING FRA ARBEJDSMARKEDET. Litteratur og begreber. Socialforskningsinstituttets studie nr. 36, 202 s. Pris kr. 26,00. I kommission hos Teknisk Forlag, København. ISBN 87-7487-141-2.
- LYSTREISE TIL HÆREN med illustrationer af P. C. Klæstrup. Strandbergs Kulturhistoriske Bibliotek. Pris kr. 37,50. ISBN 87-872-0007-4.
- LØVENSKIOLD, HERMAN L.: HERALDISK NØKKEL. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø. Kr. 97,00. ISBN 82-00-01697-8.
- MAGT, NORMER OG SANKTIONER. Foredrag ved den nordiske fagkonference for historisk metodelære på Sandbjerg i Sønderjylland 23.-25. maj 1977. Studier i Historisk Metode XIII. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø. Kr. 30,00. ISBN 82-00-09471-5.
- MØLLER, IVER HORNE MANN: UNGDOMSARBEJDSLØSHED. Socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 25. 60 s. Kr. 12,05. I kommission hos Teknisk Forlag, København. ISBN 87-7487-150-1.
- NIF NEWSLETTER nr. 3/1977. ISSN 0355-0206. nr. 1/1978. ISSN 0355-0206.
- OLSEN, HENNING OG GERT HANSEN: ÆLDRES ARBEJDSOPHØR. Socialforskningsinstituttets Skrifter. I kommission hos Teknisk Forlag, København 1977. ISBN 87-7487-131-5.
- PETERSEN, PALLE: TJA VS PÅ JAGT. Borgens Forlag 1978. Kr. 37,50. ISBN 87-418-4710-5.
- PRANGE, KNUD: HERALDIK OG HISTORIE. Dansk Historisk Fællesforening, København 1977. ISBN 87-7423-060-3.
- ROSDAHL, ANDERS: OMKRING DE SÆRLIGE PENSIONSREGLER FOR KVINDER. Socialforskningsinstituttet, meddelelse nr. 26. 1978. Pris kr. 13,00. ISBN 87-7487-145-5.
- WARBURG, MARGIT: RELIGIONSSOCIOLOGI. Grundbog. Hans Reitzel, København 1979. Pris kr. 78,50. ISBN 87-412-3515-0.
- VIBORG LANDSTINGS SKØDE- OG PANTEBØGER 1653-1657. Landstingenes Skøde- og Pantebøger III, 1. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Poul Rasmussen under tilsyn af C. Rise Hansen. Landbohistorisk Selskab 1978. ISBN 87-7526-007-7.
- WITT-HANSEN, JOHANNES: KRISTEN OG MARXISTISK SAMEKSISTENS? Temabog. Hans Reitzels forlag 1979. Pris kr. 74,50. ISBN 87-412-3516-9.

